

*До спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02
Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України»
м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60*

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Гудіми Тетяни Степанівни
«Господарсько-правове забезпечення реалізації грошово-кредитної
політики держави на засадах сталого розвитку»

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

Актуальність обраної теми визначається тим, що у сучасному світі одним із найбільш потужних важелів макроекономічного регулювання та забезпечення сталості національної економіки є грошово-кредитна політика держави. Будучи частиною державної економічної політики, вона має узгоджуватися зі спільною метою розвитку національної економіки – сприяння сталому розвитку країни. Це, зокрема, проявляється в необхідності забезпечення нерозривного взаємозв'язку грошово-кредитної політики з іншими напрямками державної політики, які являють собою ключові елементи моделі сталого розвитку, а саме: екологічною та соціальною політикою.

Дисертантка слушно відзначає, що на сьогодні недосконаліми є законодавчі передумови для забезпечення такого зв'язку. Наразі сприяння сталому розвитку країни прямо не визначене серед цілей грошово-кредитної політики, хоча доцільність віднесення цієї мети до компетенції центральних банків активно обговорюється в науковій літературі та серед практиків. У свою чергу, відсутність сучасних концепцій модернізації правового забезпечення грошово-кредитної політики на засадах сталого розвитку створює значні

перешкоди для оновлення господарсько-правового регулювання відповідних економічних відносин з урахуванням сучасних викликів та вимог часу.

У теорії господарського права відсутня чітка концепція визначення сутності грошово-кредитної політики, її спрямування, цілей, принципів та інституціональної моделі у механізмі реалізації. Крім того, наявні дослідження грошово-кредитної політики зазвичай ніяк не пов'язані з проблематикою правового забезпечення сталого розвитку.

Вищевикладене вказує на актуальність і доцільність наукового дослідження за темою дисертаційної роботи Гудіми Т.С.

Метою дослідження є побудова цілісної, науково обґрунтованої концепції модернізації правового забезпечення реалізації грошово-кредитної політики держави на засадах сталого розвитку.

Для реалізації зазначеної мети поставлено та вирішено такі *завдання*: дослідити особливості поняття грошово-кредитної політики; здійснити дослідження правового господарського порядку як основи реалізації грошово-кредитної політики держави; проаналізувати принципи реалізації грошово-кредитної політики держави і здійснити їхню класифікацію; дослідити та конкретизувати цілі грошово-кредитної політики держави; проаналізувати і виявити дискусійні аспекти правового статусу НБУ як суб'єкта, що реалізує грошово-кредитну політику держави, обґрунтувати пропозиції щодо уточнення механізму реалізації юридичної відповідальності НБУ; визначити правові засади взаємодії НБУ з органами державної влади, в тому числі органами судової влади, у процесі реалізації грошово-кредитної політики держави; виявити особливості впливу фінансових установ на реалізацію грошово-кредитної політики держави; визначити можливі напрями інтеграції прогнозування та програмування в механізм реалізації грошово-кредитної політики держави; дослідити і визначити особливості взаємодії грошово-кредитної та макропруденційної політики держави у контексті досягнення цілей сталого розвитку; визначити екологічні та соціальні детермінанти реалізації грошово-кредитної політики держави в

контексті сталого розвитку; запропонувати концептуальні підходи до модернізації правового забезпечення грошово-кредитної та макропруденційної політики держави на засадах сталого розвитку.

Обрані авторкою методи дослідження дозволили вирішити поставлені завдання на належному рівні. Застосування *формально-логічного методу* сприяло виявленню суперечностей у теоретичних та законодавчих підходах до визначення поняття «грошово-кредитна політика» та встановлення особливостей його застосування у правотворчій діяльності. *Історичний метод* використано з метою виявлення історико-правових передумов формування правового забезпечення екологізації грошово-кредитної політики. *Системно-структурний метод* застосовано у процесі дослідження правового статусу НБУ як суб'єкта, який реалізує грошово-кредитну політику держави. *Порівняльно-правовий метод* використано при дослідженні особливостей формування та реалізації грошово-кредитної політики в зарубіжних країнах. Застосування *аналітико-синтетичного методу* дало можливість з'ясувати особливості взаємодії грошово-кредитної та макропруденційної політики у контексті досягнення цілей сталого розвитку, визначити екологічні та соціальні детермінанти їх (політик) реалізації. За допомогою *логіко-юридичного методу* стало можливим обґрунтування концептуальних підходів до модернізації правового забезпечення грошово-кредитної та макропруденційної політики на засадах сталого розвитку, а також визначення напрямів подальшого вдосконалення чинного законодавства України в досліджуваній сфері відносин.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що на основі комплексного дослідження концепції сталого розвитку та її впливу на формування і здійснення економічної стратегії й тактики держави запропоновано нові теоретико-прикладні положення щодо цілісної, науково обґрунтованої концепції модернізації правового забезпечення грошово-кредитної політики держави на засадах сталого розвитку, зокрема щодо принципів, цілей та

особливостей реалізації такої політики у взаємозв'язку з іншими напрямками державної політики.

Аналіз положень, пропозицій та висновків запропонованої на розгляд дисертації дозволяє визнати їх достатню обґрунтованість та достовірний характер, наявність як у самому предметі та завданнях роботи, так і в отриманих результатах належного рівня наукової новизни.

Передусім, новаторською є сама концепція роботи, в рамках якої правова проблематика грошово-кредитної політики пов'язана з проблематикою забезпечення сталого розвитку. При цьому авторка демонструє широку ерудицію і здатність до міждисциплінарних досліджень, вдало застосовуючи результати й поняття економічної науки й економічного аналізу права. Це дозволило їй дійти узагальнень і висновків, яких не вдалося б досягти, оперуючи виключно інструментарієм юридичної науки. Не можна не відзначити й використання великої кількості зарубіжних джерел, що теж є вагомим чинником, який забезпечує глибину й комплексність дослідження. Прикрашають роботу і додають переконливості результатам широке використання статистичних даних та їх візуалізація в численних діаграмах (с.54, 60, 118, 132 та ін.).

У дисертації глибоко розкрито поняття грошово-кредитної політики, її співвідношення з монетарною політикою та валютною політикою (с. 11-15). Також дістало подальшого розвитку співвідношення макропруденційної та грошово-кредитної політики держави із виділенням відмінностей між ними за такими критеріями: метою, засобами, суб'єктами (залежно від країни), дієвістю в період фінансової нестабільності (кризи) (с.179). Заслуговує на підтримку сформульоване вперше твердження про необхідність визнання у якості кваліфікуючої ознаки будь-якого напрямку економічної політики, у тому числі грошово-кредитної політики, досягнення екологічних та соціальних цілей, що має отримати закріплення у статті 10 Господарського кодексу України (с.22).

Оригінальним є підхід до дослідження концепції правового господарського порядку шляхом співвіднесення її з німецькою теорією господарського порядку

(с.27-35). Як наслідок, дістало подальшого розвитку положення щодо правового господарського порядку як нормативної категорії, закріпленої в системі господарського законодавства України, із обґрунтуванням того, що ефективність реалізації економічної політики держави в цілому та грошово-кредитної політики зокрема залежить від юридичної визначеності вказаної категорії з акцентом на першочерговість інтеграції у її зміст доктринальних принципів, сформульованих у межах континентальної моделі господарського (економічного) порядку, представленої німецькою школою ордолібералізму.

Всебічною і обґрунтованою є класифікація принципів вітчизняної грошово-кредитної політики на: (1) *загальні принципи*: пропорційності засобів впливу до економічних показників; транспарентності; економічної (наукової) обґрунтованості методів та засобів; далекоглядності; гнучкості (збереження функціонування трансмісійного механізму); зосередження на середньостроковому плані; всебічності; інтегрованості економічної, фінансової і грошово-кредитної політики; соціальної спрямованості; своєчасності засобів впливу; (2) *спеціальні принципи*: чіткого визначення інфляційних очікувань; пропорційності облікової ставки до інфляційних очікувань (с.48).

Слід позитивно відзначити бажання дисертантки конкретизувати правовий статус Національного банку України та висновок про те, що НБУ скоріше можна віднести до категорії суб'єкта господарювання, який обмежений в операціях на грошовому ринку та наділений відповідними повноваженнями владного характеру в інтересах держави (с.73).

Дуже цікавим виявився аналіз потенціалу цифрових валют та відмежування їх від криптовалют (підрозділ 3.3). Положення наукової новизни, які стосуються правового режиму цифрових валют (щодо надання суб'єктам господарювання та фізичним особам права на зберігання цифрових грошей безпосередньо в НБУ; щодо запровадження часткової анонімності розрахунків в цифрових валютах), свідчать про високий рівень володіння спеціалізованими знаннями, а також про увагу до питань співвідношення публічних та приватних інтересів.

Так само викликає великий інтерес дослідження зарубіжного досвіду екологізації грошово-кредитної політики держави: «зеленого» банкінгу, «зелених» кредитів, «зелених» цінних паперів, полімерних банкнот тощо (підрозділи 4.2.2 – 4.2.3). Більше того, дисертанткою отримано конкретні результати, спрямовані на втілення такого досвіду в Україні, зокрема: виділено причини, які перешкоджають впровадженню «зеленого» кредитування у вітчизняну практику (с.206-207), обґрунтовано доцільність закріплення на законодавчому рівні поняття «зелений» банкінг» із визначенням банківських продуктів, які об'єднуються цим поняттям; розробки критеріїв та принципів сталості (з урахуванням тих, що вже є розробленими на міжнародному рівні) (с.253). Новаторськими і такими, що становлять значну практичну цінність, є також пропозиції щодо залучення НБУ як суб'єкта, який реалізує грошово-кредитну політику, до розв'язання проблем сталого розвитку (с.251).

Підсумком дослідження стало формування *«Концепції модернізації правового забезпечення грошово-кредитної та макропруденційної політики держави на засадах сталого розвитку»*. В рамках такої концепції виділено кілька напрямів, кожен з яких детально розкрито й обґрунтовано (с.244-263).

Підтримую також позицію авторки стосовно того, що з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» No 590-IX від 13 травня 2020 р. відбулися зміни в правовій системі України, якими всупереч засадам правового господарського порядку закріплено норми, що створюють значні ризики для грошово-кредитної безпеки країни (с.103-112).

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження. Усі сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації обґрунтовано дисертантом на основі власних досліджень, підтверджуються проведенням аналізом відповідного законодавства України, зарубіжного законодавства, міжнародно-правових актів, джерел спеціальної

літератури як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, матеріалами судової практики, статистичними матеріалами (усього 503 найменування).

Теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться в дисертації, з достатньою повнотою викладено в 33 наукових працях, з яких: 23 статті у наукових фахових виданнях України та у наукових періодичних виданнях інших держав; 1 підрозділ колективної монографії; 9 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій і круглих столів.

Основні висновки дисертаційного дослідження було обговорено на науково-практичних конференціях, а саме: круглому столі «Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній конференції «Development of jurisprudence: problem and prospects» (Словаччина, 2016 р.); круглому столі «Актуальні проблеми господарського права і господарського процесу» (м. Київ, 2018 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин» (м. Кривий Ріг, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (м. Запоріжжя, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти «Травневі читання» (м. Черкаси, 2020 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти сталого розвитку: держава, регіон, місто» (м. Київ, 2019 р.); круглому столі «Другі наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова» (м. Київ, 2020 р.).

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що викладені в роботі положення можуть стати підґрунтям для формування господарсько-правової доктрини про особливості грошово-кредитної політики та інтенсифікації теоретико-прикладних досліджень правового забезпечення її формування і реалізації.

Висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані в науково-дослідній і навчальній сферах, законотворчому процесі та у сфері правозастосування.

Результати дисертаційного дослідження отримали практичне впровадження у діяльність комітетів Верховної Ради України (довідка від 29.09.2020 р. No 81д9/9-2020/171311 та довідка від 07.09.2020 р. No 81д9/9-2020/157003), Всеукраїнської асоціації фінансових компаній (довідка від 11.12.2020 р. No 275), ПАТ «Банк Восток» (довідка від 10 вересня 2020 р. No 28ц/0110).

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса при викладанні дисциплін «Господарське право», «Банківське право», «Інвестиційне право» (довідка від 11 вересня 2020 р. No 336/01-13/01.1.3), а також у Навчально-науковому гуманітарному інституті Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського при викладанні дисциплін «Банківське право», «Інвестиційне право», «Господарське право» (довідка від 14 вересня 2020 р. No 146/247).

Зауваження до змісту дисертації.

1) Як вже зазначалося, новаторський характер дисертації полягає, зокрема, в дослідженні правових проблем грошово-кредитної політики *через призму доктрини сталого розвитку*. Втім, виникає враження, що самі опори сталого розвитку висвітлені в роботі нерівномірно. Так, стосовно екологічної опори авторка навела велику кількість яскравих прикладів врахування її в засобах грошово-кредитної політики зарубіжних країн (підрозділ 4.2). Тимчасом, соціальна опора виглядає у порівнянні недостатньо дослідженою, хоч очевидно, що саме засоби грошово-кредитної політики є вирішальними в питанні забезпечення добробуту населення. Соціальній опорі в роботі присвячений підрозділ 4.3, однак вибір конкретних питань, які розглядаються в цьому підрозділі (рефінансування банків Національним банком України,

відповідальність посадових осіб НБУ) не виглядає оптимальним (хоч водночас в згаданому підрозділі значна увага приділяється дослідженню особливостей перерозподілу фінансових коштів в економіці з урахуванням принципу соціальної справедливості). У цьому контексті хотілося б побачити в дисертації більше аналізу соціальної складової сталого розвитку та впливу на неї конкретних засобів та методів грошово-кредитної політики.

2) Заслуговує на підтримку прагнення дисертантки конкретизувати правовий статус НБУ (підрозділ 2.1). Цілком слушним є висновок про те, що Національний банк України є суб'єктом зі «змішаним» правовим статусом, що полягає в поєднанні ознак, характерних для органів державної влади (публічно-правові елементи), та ознак, які свідчать про його належність до суб'єктів господарювання (приватно-правові елементи) (с.84-85). Однак подальші висновки з цього приводу вже не є безспірними.

Так, зазначено: «Аналіз доводить, що він [НБУ] відповідає ознакам органу адміністративно-господарського управління та контролю, під якими розуміються суб'єкти господарювання, об'єднання, інші особи в частині виконання ними функцій управління або контролю в межах делегованих їм повноважень органів влади чи органів місцевого самоврядування (абзац 9 статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції»)» (с.85). Чи справді це доведено? Хто ж тоді делегував Нацбанку відповідні повноваження? Авторка вказує: «можна припустити, що функції, які нормативно закріплені за Національним банком України, делеговані йому Верховною Радою України» (с.92). На мою думку, обґрунтування такого припущення не є переконливим; функції центробанку за своєю природою не є делегованими, і тим більше не є делегованими парламентом.

Далі дисертантка робить висновок «відносно доцільності запровадження у вітчизняну дійсність моделі взаємодії органів державної влади на шляху до досягнення цінової стабільності та економічного розвитку на зразок теоретико-ігрової моделі Штакельберга (нім. *Das Stackelbergmodell*), де «лідером» виступає Верховна Рада України, в свою чергу, «веденими» – Національний

банк України та Кабінет Міністрів України, які взаємодіють між собою за рівновагою Неша (*англ. Nash Equilibrium*) (де жоден учасник не може досягти власних цілей, змінивши стратегію, якщо інші учасники своїх стратегій не змінюють) (с.99). Не погоджуюся з таким висновком з двох міркувань: по-перше лідерство політичного органу, яким є Верховна Рада, стосовно НБУ здатне призвести до катастрофічних наслідків; по-друге, вважаю, що модель Штакельберга, рівновага Неша та інші концепції теорії ігор застосовні тільки в ситуаціях, де суб'єкти приймають рішення на свій розсуд, реалізуючи свою приватну автономію, що не стосується державних органів.

3) У підрозділі 2.4 «Особливості впливу діяльності фінансових установ на реалізацію грошово-кредитної політики держави» основну увагу приділено проблемі встановлення надвисоких відсотків за споживчими кредитами небанківських фінансових установ (ст.115 і далі). Хіба не більш важливою в контексті теми сталого розвитку є дорожнеча *банківських* кредитів, зокрема, кредитів підприємцям? Цікаво було б почути думку дисертантки з приводу того, чому відсоткова політика вітчизняних банків настільки відрізняється від тієї, яка прийнята в європейських країнах.

4) Підрозділ 3.1 має назву «Національний банк України як суб'єкт державного прогнозування сталого економічного розвитку». Насправді у цьому підрозділі йдеться передусім про приватні перекази з-за кордону, обсяг яких у 2018 р. в 4 рази перевищив обсяг прямих іноземних інвестицій (с.124), і які, на думку дисертантки, є перешкодою для розвитку економіки (с.133).

Дисертантка вказує, що зважаючи на неоднозначний вплив такого виду інвестицій на сталий економічний розвиток та з метою мінімізації можливих негативних наслідків від збільшення або, навпаки, скорочення їхньої кількості, державні органи мають здійснювати стратегічне прогнозування означених процесів (с.125). Що саме може піддаватися прогнозуванню в цьому плані?

Уявляється, що дисертантка безпідставно вважає проблемою перекази з-за кордону як такі (зрештою, це валютні надходження), натомість, такою проблемою є відтік робочої сили за кордон. Втім, вирішення цієї проблеми явно виходить за рамки дисертації.

Загальний висновок по дисертації. Висловлені зауваження до дисертації є дискусійними, обумовлені складністю наукового дослідження з обраної теми і ніякою мірою не знижують загальної позитивної оцінки дисертації.

Дисертація логічно побудована, а її положення викладені чіткою та грамотною мовою. Зміст дисертації свідчить про вільне володіння авторкою предметом дослідження, високий професійний рівень та практичний досвід. Викладені в дисертації рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Дисертація Гудіми Т.С. є завершеною науковою працею, що виконана на високому науково-теоретичному рівні. Робота містить обґрунтовані наукові та практичні результати в галузі науки господарського права, спрямовані на нове розв'язання наукової проблеми, що полягає в розробленні цілісної, науково обґрунтованої концепції модернізації правового забезпечення грошово-кредитної політики держави на засадах сталого розвитку.

Дисертаційна робота Гудіми Т.С. «Господарсько-правове забезпечення реалізації грошово-кредитної політики держави на засадах сталого розвитку» відповідає спеціальності 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. Автореферат дисертації повністю відображає положення дисертації.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 33 наукових працях, з яких: 23 статті у наукових фахових виданнях України та у наукових періодичних виданнях інших держав; 1 підрозділ колективної монографії; 9 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій і круглих столів.

Оформлення дисертації та її автореферату повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Публікації в достатній кількості опубліковано у виданнях, визначених МОН України для оприлюднення положень дисертацій. Наукові результати, за якими здобувачка захистила кандидатську дисертацію, не виносяться на захист докторської дисертації. Вимоги щодо академічної доброчесності дотримано.

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що за своїм змістом і науковою новизною дисертація «Господарсько-правове забезпечення реалізації грошово-кредитної політики держави на засадах сталого розвитку» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її авторка – Гудіма Тетяна Степанівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського права та
господарського процесу Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В.В. Поєдинок

Підпис засі
вченої сфери
нарацьна Н
15.10.2015

Handwritten signature of the official opponent, V.V. Poedynok.